

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-Науковий Інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Ященко Віталіна Віталіївна

**РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

На здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Л. С. Парфілова

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної і початкової освіти

«__» _____ 2020 року

Виконавець

_____ В. В. Ященко

«__» _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	5
1.1. Сутність, компоненти та форми прояву читацької культури	5
1.2. Сучасні підходи до розвитку читацької культури учнів	12
1.3. Педагогічні умови розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів	17
Висновки до розділу 1	22
Розділ 2. ЗМІСТОВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ	24
2.1. Відбір та систематизація літературних творів для сприймання учнями.	24
2.2. Дидактичні можливості уроків читання для розвитку читацької культури молодших школярів	29
2.3. Застосування системи творчих завдань як засобу розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів	39
Висновки до розділу 2	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. У контексті оновлення освітньої парадигми та реформування усіх ланок освіти чітко простежується ідея формування нового покоління, що оберігатиме та примножуватиме цінності національної культури, буде здатним самореалізуватися, знайти своє місце та призначення у суспільстві.

Одним із стратегічно важливих чинників духовної культури особистості, інструментом підвищення інтелектуального потенціалу нації та соціальної активності суспільства є читацька культура.

В еру цифрових технологій проблема розвитку читацької культури учнів набуває особливої актуальності. Важливість її розв'язання зумовлена суперечностями між вимогами інформаційного суспільства до інтелектуального, духовного розвитку школярів та зниженням у юного покоління інтересу до книжок; спрямованістю Нової української школи на розвиток комунікативної, читацької компетентності учнів і недостатньою увагою до літературного компонента у системі інтегрованого навчання; суспільною потребою у вихованні активних читачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці науковців та педагогів-практиків О.Бондаренко, Н. Ващенко, О. Джежелей, А. Ємець, Л. Іванової, О. Ісаєвої, які присвячені проблемам роботи над розвитком читацької культури молодших школярів. Частково зазначене питання розглядалося у працях педагогів та методистів: А. Алферова, Ц. Балталона, Ф. Буслаєва, В. Вахтерова, Є. Грузинського, В. Данилова, М. Рибникової, Є. Рудського, К. Ушинського.

Необхідність подолання зазначених суперечностей, а також недостатня розробленість проблеми обумовили вибір теми магістерського дослідження – «Розвиток читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів».

Мета і завдання дослідження – розробити і теоретично обґрунтувати

змістовно-процесуальні основи розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів.

Для досягнення мети дослідження розв'язувалися такі завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу і досвід шкільної практики з проблеми дослідження.
2. Визначити сутність, компоненти та форми прояву читацької культури учнів молодшого шкільного віку.
3. Виявити педагогічні умови розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів.
4. Розробити і теоретично обґрунтувати змістовно-процесуальні основи розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів.

Об'єкт дослідження – розвиток читацької культури молодших школярів.

Предмет дослідження – змістовно-процесуальні основи розвитку читацької культури учнів 1-4 класів у процесі сприймання літературних творів.

Матеріали та методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використані теоретичні (вивчення й аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури) та емпіричні (педагогічне спостереження та аналіз уроків читання; узагальнення педагогічного досвіду) методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

- уточнено поняття «культура», «читацька культура» стосовно проблеми дослідження;
- виявлено педагогічні умови ефективного розвитку читацької культури у молодшому шкільному віці;
- набуло подальшого розвитку положення про взаємозв'язок активного сприймання літературних творів і розвитку читацької культури, механізми їх взаємодії та взаємозалежності в учнів молодшого шкільного віку;

- *розроблено та теоретично обґрунтовано* змістовно-процесуальні основи розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблена система творчих завдань та методичні рекомендації щодо її застосування можуть бути використані на уроках української мови, літературного читання, позакласного читання, у позаурочній діяльності з метою розвитку читацької культури учнів. Теоретичні положення магістерської роботи, висновки та методичні рекомендації можуть використовуватися вчителями початкової школи, методистами, студентами вищих навчальних закладів з метою розвитку образного мислення, уяви учнів, а також для розробки навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів.

Апробація результатів та публікації. Основні положення дослідження та висновки доповідались і обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції «Виклики XXI століття. Наука, філософія, освіта» (Суми, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна та початкова освіта: від традицій до інновацій» (Суми, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна та початкова освіта: реалії та перспективи» (Суми, 2019).

Основні результати дослідження відображено у 3 публікаціях автора.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (60 найменувань), 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність, компоненти та форми прояву читацької культури

Модернізація сучасної освіти спрямована на оновлення змісту предметів, зміну інструментарію та методик викладання, розширення арсеналу методичних прийомів, активізацію діяльності учнів, моделювання ситуацій, пошуки шляхів вирішення найбільш гострих суспільних проблем.

Читацька культура виступає одним з основних чинників духовного та інтелектуального розвитку особистості. Однак сьогодні констатуємо зниження інтересу до читання як серед дітей та молоді, так і серед дорослих, занепад традицій створення домашніх бібліотек, пошуку рідкісних видань, обміну книгами та участі у клубах книголюбів. Ці явища актуалізують дослідження проблем формування читацької культури молодшого школяра та культури особистості [5].

Термін «культура» має багато трактувань, і зумовлено це тим, що сама культура – вкрай складне, багатогранне явище, що виражає усі сторони людського буття. Філософський енциклопедичний словник містить таке визначення культури: «Культура (від лат. - обробіток, розвиток, виховання, освіта, шанування) – догляд, поліпшення, ушляхетнювання тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, а отже – і ступінь їх розвитку» [14].

Проаналізувавши наукові дослідження з філософії, психології й культурології (роботи Л. Німець, В. Межуєва, І. Тагунової, А. Фурмана, С. Бажовата ін.), зауважимо, що структурування цілісної системи культури особистості може відбуватися за двома найважливішими принципами [36]. По-перше, за принципом діяльності різноманітних форм та видів культура буває інтелектуальна, естетична, філософська, правова, політична, духовна, а також читацька. По-друге, за допомогою психолого-педагогічного апарату

проаналізована структура культури особистості визначається як сукупність та система знань, умінь, навичок, духовних і моральних цінностей, ідеалів, особистісних якостей, здібностей і ставлення людини до природи, себе та інших.

Рис. 1.1. Компоненти культури особистості

Як складова частина загальної культури особистості читацька культура є сукупністю знань, умінь та навичок, що передбачають також свідомий відповідальний вибір книг, системне читання з метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння літературного твору. Процес активного спілкування читача з літературою передбачає діалектичну єдність емоційно-естетичних почуттів, свідомості та діяльності [14].

Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати художню літературу. Читацька культура є складним і змістовним поняттям, яке складається з таких компонентів: форма діяльності, культура особистості, потреба в читанні, сприйняття художнього тексту, оцінка художнього тексту, загальна начитаність, знання з літератури, вибір літератури, вміння письмового та

усного опрацювання тексту, висловлення думок, естетичне почуття, художній смак, естетичний ідеал, читацькі інтереси [13].

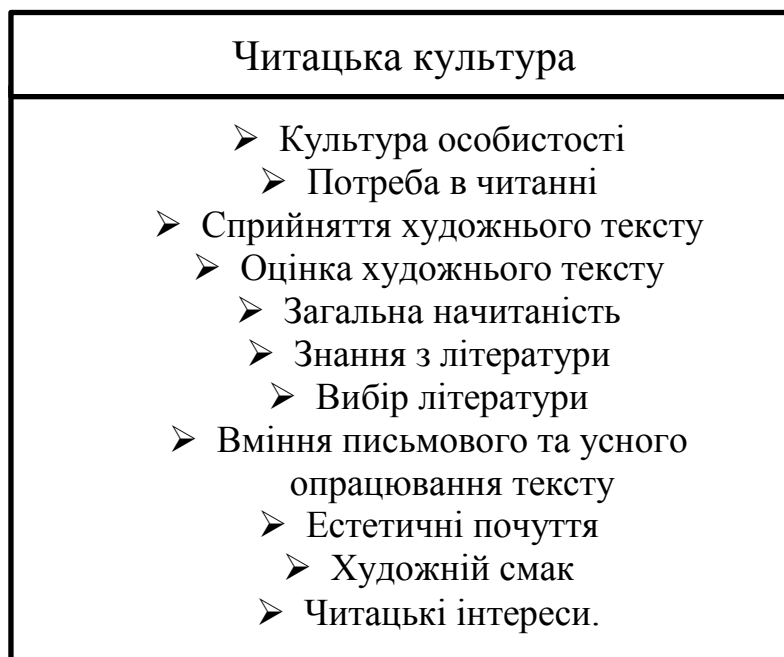

Рис. 1.2. Компоненти читацької культури

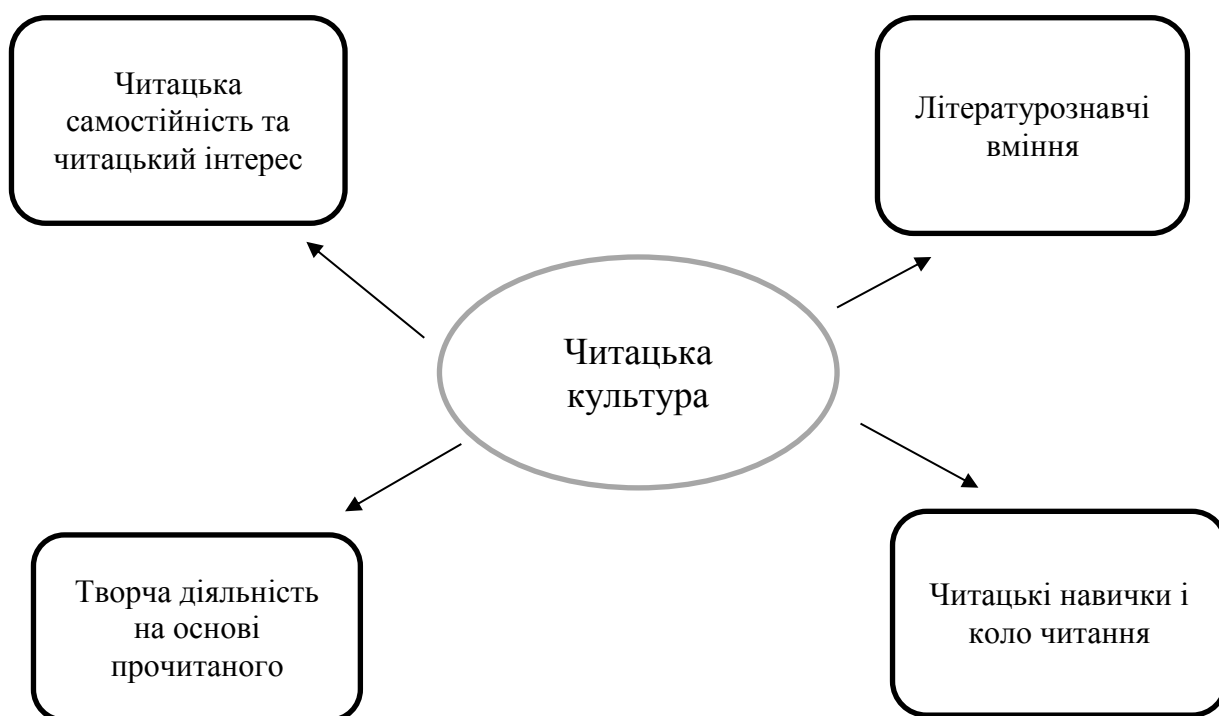
Активна читацька діяльність та розвиток читацької культури учнів можливі за умови практикування сімейного читання, системного процесу виховання активного учня-читача. Дослідники Л. Айзерман, Г. Токмань переконані, що сприятливим чинником формування читацької культури школярів є індивідуалізація процесу навчання [40].

Важливим аспектом розвитку читацької культури молодшого школяра є етап читання, сприйняття, аналізу, емоційного переживання й критичного осмислення. Саме тому дослідники проблеми наголошують, що вдумливе, повільне, виразне читання поглиблює сприйняття художнього тексту, його розуміння, а попередня бесіда з читачами впливає на розвиток інтересу до нього. Обов'язковим є врахування первинних читацьких вражень, суб'єктивного ставлення до зображеного; організація інтерпретації художнього твору з використанням доступних учням початкової школи методик.

Читацька культура – це один з найважливіших інструментів пізнання себе і світу, духовного та інтелектуального розвитку. «Читання – це

специфічна форма мовного спілкування людей через посередництво друкованих або рукописних текстів, одна з основних суспільних форм опосередкованої комунікації. Соціальна психологія вбачає в читанні один з каналів людського спілкування (система «соціальний суб'єкт – текст читач») і розуміє його як специфічний вид комунікаційної діяльності, який є засобом вирішення завдань, що лежать за межами читання, в рамках життєдіяльності особистості [19].

Розглядаючи читацьку культуру молодших школярів як систему взаємопов'язаних компонентів, виділяють такі її якості: читацькі навички, коло читання, літературознавчі вміння (що передбачає обговорення та аналіз книжки), читацьку самостійність і читацький інтерес, творчу діяльність на основі прочитаного (написання відгуків, власних текстів, ілюстрування, зйомки буктрейлерів, малювання коміксів тощо) [39].

1.3. Якості читацької культури

Нижче детальніше розглянемо кожний компонент окремо та їх форми прояву.

Читацькі навички – важливий компонент читацької культури. У початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання усвідомленого, правильного, плавного, виразного читання цілими словами вголос, а також мовчки [6]. Вміння швидко читати — це ще й уміння енергійно, швидко міркувати, виконувати найрізноманітніші завдання та справи з різних предметів. Формування навичок читання — це процес тривалий і складний, він потребує постійної неослабної уваги до знань і забезпечується добором навчального матеріалу та відповідними методичними прийомами ведення уроку.

Сформованість читацьких умінь передбачає: вміння учнів читати незнайомий текст із належною швидкістю і після одного прочитування розуміти фактичний зміст, структуру тексту; ділити текст на частини; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між реченнями, абзацами; уміння виділяти в прочитаному головне і деталі; визначати тему та головну думку тексту, його призначення; добирати заголовки до тексту і його частин; уміння ставити запитання до прочитаного й відповідати на них [5].

Коло читання – це сукупність адресованих і доступних школярам певної вікової групи творів різної тематики і жанрової природи. «Шкільна літературна освіта пов'язана із класним, позакласним та домашнім читанням, читанням у бібліотеці. Більшу частину творів, що входять в коло читання дітей шкільного віку, складають програмові твори» [24, с. 240]. Розширення кола читання відбувається внаслідок оновлення змісту літературної освіти, внесення у програму творів сучасних письменників.

Літературознавчі вміння – це вміння інтерпретувати, аналізувати твір, оперувати елементарними літературознавчими поняттями. «Читання як джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати: з цього вміння воно тільки починається...»[37]. У початковій школі використовують

елементи різних видів аналізу твору (тематико-проблемного, пообразного, сюжетно-композиційного, лексико-стилістичного).

Чинники, що впливають на формування літературознавчих умінь: читацькі уподобання, елементарна начитаність, навчання читанню в межах кожного навчального предмета, адекватна оцінка себе як читача, конкуренція читання і телебачення, комп'ютерів, розважальної індустрії загалом тощо.

Читацький інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що спрямовує особистість на усвідомлення цілей читання (як одного з видів мовленнєвої діяльності), а це, у свою чергу, сприяє ознайомленню з новими для учня художніми чи науковими книгами, спонукає до свідомої діяльності з книжковою продукцією. З огляду на сказане, читацький інтерес – важливий чинник формування духовно багатой мовної особистості. Вважаємо, що читацький інтерес – це інтерес, який спрямований на книжки певного виду, яким читач надає перевагу. Інтерес дитини до читання значною мірою залежить від ставлення до книги в сім'ї. З метою виховання інтересу до читання в сім'ї необхідно проводити різні виховні заходи разом з батьками: «Тато, мама і я – читаюча сім'я», години спілкування «Моя улюблена домашня бібліотека», КВК учнів з батьками «Найрозумніший» [11].

Читацький інтерес – це інтерес, що спрямований на книжки певного виду, жанру, тематики, які найбільше подобаються читачеві. Творча діяльність на основі прочитаного полягає у реалізації вміння школярів інтерпретувати і критично осмислювати текст, висловлювати свої думки щодо прочитаного, писати відгуки, створювати власні тексти, ілюстрації, складати загадки, лічилки, вірші, варіанти кінцівок до відомих казок, знімати відеовідгуки, буктрейлери тощо [41].

Формувати *читацьку самостійність*, тобто здатність і звичку вибирати і читати корисні книжки потрібно вже з перших кроків навчання дитини в школі. Навчити учнів молодшого шкільного віку читати свідомо означає привчити їх читати уважно, осмислено, дочитувати книжку до кінця, з'ясовувати значення незрозумілих слів, уміти виділяти головне, правильно

передавати зміст і висловлювати своє ставлення до прочитаного. Залучаючи учнів до самостійного позакласного читання, вчителі виховують у них уміння самостійно обирати книжку, прищеплюють навички користування ілюстративним каталогом «Що нам читати?», картотеками, виставками і плакатами, рекомендаційними списками і покажчиками літератури. Зміст, методи, форми виховання навичок самостійного добору книжок визначаються віковими особливостями учнів. Але було б неправильно вважати, що читачів цього віку, особливо першокласників, можна навчити цілком самостійно добирати собі книжки для позакласного читання. У них ще слабка техніка читання, вони не завжди можуть за змістом та іншими елементами книжки визначити, наскільки вона для них цікава. До того ж діти цього віку більше люблять слухати, ніж самі читати. Отже, слід викликати й розвивати інтерес до самостійного читання.

Творча діяльність на основі прочитаного – це вміння учнів критично осмислювати текст, висловлювати свої думки з приводу прочитаного, писати відгуки, створювати власні тексти, ілюстрації, складати загадки, лічилки, варіанти кінцівок до відомих казок.

На кожному уроці вчитель повинен рекомендувати дітям нові книжки, підбирати книжки можна і за тематикою уроків літературного читання. Також на уроках потрібно проводити опитування того, що діти читають самостійно. Після цього вони будуть нести свої книжки в школу, показувати іншим дітям, обмінюватися своїми думками. Завдяки цьому відбувається формування читацької самостійності та читацьких інтересів сучасною літературою.

Отже, культура читання – це складова частина загальної культури особистості, комплекс знань, умінь, навичок і почуттів читача, що передбачає активну, самостійну, системну читацьку діяльність, глибоке сприйняття, засвоєння і критично-творче осмислення прочитаного.

1.2. Сучасні підходи до розвитку читацької культури учнів

Процес формування і удосконалення читацької культури триває впродовж усього життя людини і охоплює не тільки час навчання в школі. Читання є однією з передумов успішної адаптації молодшого школяра і в навчальному закладі, і в суспільстві загалом. Основним предметом, під час вивчення якого очікуване відбувається формування читацької компетентності молодшого школяра, є «Літературне читання». Окрім уроків власне читання, формування читацьких навичок відбувається також на ранкових зустрічах, всіх уроках, де потрібно працювати з підручником та в позаурочній діяльності [60].

Однією з традиційних та базових проблем початкової освіти завжди було навчання читанню. Якщо не сформувати стійкі уміння і навички швидкого і свідомого читання в учня ще у початковій школі, то надалі буде складніше це зробити, а також це суттєво впливатиме на загальну успішність школяра.

Завданням початкової школи є підготовка та створення стійкої бази знань для навчання в середніх і старших класах, для цього учень повинен, читаючи, зосереджувати розумові зусилля не тільки на процесі навчання, а і на змісті матеріалу, що свідчитиме про високий рівень сформованості читацьких навичок.

Поширеною була думка педагогів, що самостійним дитячим читанням керує вчитель, а основи читацької самостійності формуються на заняттях з дитячою книжкою та уроках позакласного читання за допомогою провідного методу читання-розгляду [17]. Метод читання-розгляд – це неперервний ланцюг взаємопов'язаних розумових і практичних дій, в результаті яких дитина самостійно виділяє зовнішні ознаки змісту кожної книжки, взаємно їх співвідносить і робить загальний, але достатньо обґрунтований висновок про тематику, його зміст, кількість творів у книжці, а тоді ставить мету читання і зразу ж по-справжньому «занурюється» у процес засвоєння змісту твору [23].

Мета роботи з дитячою книжкою у 1 класі спрямовується на те, щоб урізноманітнити знання дітей про книги різної тематики (про дітей, тварин, рослини, чарівні пригоди; різних жанрів – оповідання, вірші, казки; різного наповнення – книжка з одним твором і книжка, де вміщено кілька творів), творчість різних авторів (передусім тих, яких вони знають ще з дошкільних років), а також про твори усної народної творчості. Методично цей процес починається із ознайомлення школярів з дитячою окремою книгою, що була відібрана вчителем, а потім відбувається робота з різними книгами дитячого кола читання, що принесли школярі (книги чи конкретного автора) і, нарешті, тривала навчальна діяльність з дитячими журналами та книгами різноманітної доступної дітям тематики.

Читаючи дітям дитячі книги, учитель займає головну роль у процесі читання. Доцільно також є залучення батьків до ознайомлення дітей вдома з дитячою літературою. На даному етапі розвитку читацької культури є важливим прищепити дітям бажання, викликати читацький інтерес і сформувати базові вміння самостійно працювати з книгою, тобто розширювати і впорядковувати читацький кругозір (до 25-30 книжок), навчити вибирати книгу за оформленням, ілюстраціями, анотацією. Суттєвою вимогою цього етапу є навчання дітей дотримуватися правил гігієни читання, дбайливого ставлення до книги, її збереження [28].

Згідно традиційної методики розвитку читацької культури молодших школярів на підготовчому етапі завдання учителя – пробудити і сформувати інтерес до дитячих книжок. У цей час навчальне заняття розпочається із показу об'єктів, які розвиватимуть потрібні асоціації і сприятимуть зосередженню уваги учня на сприйнятті літературного твору. Другий етап уроку полягає у виразному читанні педагогом вголос дібраного твору, причому, якщо це поезія, то доцільним і бажаним буде читати напам'ять, а якщо казка – розказувати, незаглядаючи в книжку. Третій етап передбачає безпосередньо переказування, розповідь про асоціації, виконані за різноманітними прийомами: відтворення змісту за запитаннями учителя,

словесне і графічне малювання, опис ситуацій і персонажів, елементи інсценування, декламація, заучування напам'ять, постановка «живих» картин, вільні висловлювання дітей, творче переказування. Переконавшись, що з його допомогою діти повно сприйняли зміст прочитаного їм літературного твору, вчитель переходить до розгляду дитячої книжки, що і є четвертим етапом [38].

Читання-розгляд – це показ дитячої книжки, уважне розглядання її перед читанням. За допомогою таких показів і ознайомлення з книжками розширюється коло читання школярів. Метод читання-розгляду спрямований на те, щоб молодший школяр відповідно до свого віку поєднував обидві сторони сприймання книги: привабливий малюнок, тобто розглядання і читання [16]. Традиційний метод «читання-розгляду» здатний викликати інтерес дитини до книги через привабливий малюнок, цікаве художнє оформлення; дозволяє осмислено зробити вибір книжки за певною темою, жанром. Розгляд книги спонукає учня роздумувати над прочитаним, формулювати свої думки. З цього методу розпочинається прилучення дітей шестирічного віку до книги, на ньому ґрунтується вся подальша робота з книгою.

Отже, початкова школа відіграє важливу роль у процесі розвитку читацької активності і заохочення дітей до читацької діяльності. Вміння дитини швидко та вдумливо читати закладається саме у цьому віці й позитивно впливатиме на її самореалізацію, забезпечуватиме широкий світогляд, різнобічні і глибокі знання. Нова українська школа змінює підхід до оцінювання сформованості читацьких навичок, що відображається насамперед у компетентісному підході до навчання та рішенні відмінити перевірку техніки читання. Адже технічна сторона читання не є самоціллю, а основний пріоритет Нової Української школи – особистісний розвиток учня. Звісно, першочерговим завданням вчителя є засвоєння учнями навичок виразного й правильного читання. Компетентісна освіта у шкільному навчанні є інноваційним засобом його реформування. Це зумовлено

потребою підвищення якості освіти для кожного учня зокрема. Компетентісний підхід є спробою вийти за межі традиційної парадигми навчання, що результатом вважає сформовану систему знань, умінь і навичок, а не здатність діяти та практично застосовувати знання. Сучасна школа ставить перед учителем початкових класів такі завдання: «навчити розуміти та аналізувати тексти ознайомити з літературою різних авторів, тем і жанрів; формувати цінності за допомогою художніх образів; навчити висловлюватися за прочитаним текстом; розвивати творчу діяльність у літературній сфері; навчити самостійно шукати потрібну інформацію з різних джерел; розвивати внутрішню потребу в читанні» [17].

Отже, показниками читацької компетентності учнів є не швидкість читання чи навички читання, а бажання читати у вільний час, роздумувати над прочитаним, використовувати набутий емоційний досвід, знання для особистісного розвитку.

Для розвитку комплексу навичок, зокрема тих, що передбачає читацька культура, у Нова Українська школа пропонують застосування методичної системи «Щоденні 5». Ця система містить в собі п'ять видів діяльності – «Письмо для себе», «Читання для себе», «Читання для когось», «Роботи зі словами» і «Слухання», які діти виконують щодня, під час уроків чи групи продовженого дня [15]. «Читання для себе» вчитель може застосовувати як під час уроку, так і впродовж дня, але тексти і книги для читання обирають учні. Учитель може запропонувати тексти для читання на етапі «Читання для когось», коли учні об'єднуються у пари за інтересами і читають разом. Цей вид діяльності мотивує дітей до співпраці, слухання один одного, виконання завдання в парах, постановки запитання за змістом прочитаного та аналізу опрацьованого твору. Учні мають виконувати «Читання для когось» впродовж 20 хвилин. Але не слід одразу їх примушувати працювати весь цей час. Цією системою передбачено також «Слухання» – діяльність учнів, що полягає у прослуховуванні аудіозаписів і виконанні підготовлених педагогом системи завдань, що спрямовані на

перевірку прослуханого. У процесі «Слухання» школярі здобувають вміння уважно сприймати інформацію впродовж тривалого часу, не відволікаючись, тренувати терплячість, обмінюватися думками щодо прослуханого твору, дискутувати, аналізувати почуте. Такі навички потрібні, хоч іноді школярі, щоб уникнути читання, прослуховують аудіозаписи тієї чи іншої книжки. «Робота зі словами» і «Письмо для себе» – діяльність, спрямована на розвиток комунікативної компетентності учнів, вміння критично мислити та висловлювати міркування. Вважаємо, що основною ідеєю даної системи є свобода вибору для учня. Корисним буде навчання, що спрямоване на розвиток в учнів не тільки читацьких умінь та навичок; вміння працювати самостійно та в групах, але й формування творчої особистості учня під час активної діяльності та включеності у процес навчання кожного школяра. Тож ефективний результат може дати поєднання дієвих елементів методу читання-розгляду з етапами роботи за системою «Щоденні 5» [22].

1.3. Педагогічні умови розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів

Художня література – один з найефективніших засобів естетичного, духовно-морального виховання та розвитку культури особистості. Твори, прочитані учнями, стають частиною їхнього інтелектуального досвіду. Але відбувається це лише за однієї умови, якщо твір прочитано осмислено. Кожен твір, яким би він не був довершеним, ніколи не справить на читача відповідного враження, якщо той не розуміє його до кінця.

Проте, як правило, на уроках літературного читання переважає емоційно-відтворювальна робота. Учні здебільшого переказують прочитане, висловлюють своє ставлення до подій та героїв. Коли ж треба пояснити, яка авторська думка втілена у творі, школярі виявляються безпорадними, перебуваючи у полоні зображуваних подій, не підозрюючи про їх підтекст. Звичайно, легше утримувати в свідомості щось конкретне – події, наприклад,

які можна переказати, ніж дошукуватися істини в глибинах художнього твору [1].

Завдання вчителя постійно розвивати на уроках літературного читання вміння учнів аналізувати твори й подавати їх аргументовану інтерпретацію. Без активного процесу осмислення художнього тексту неможливе повноцінне знайомство з твором.

Л. Виготський говорив, що прочитати й осягнути твір означає в певному розумінні дорівнятися до митця, тобто зрозуміти авторський задум твору [35]. Розвиток читацької культури – одна з ключових умов повноцінного спілкування учнів з твором. Адже, адресуючи своє творіння суспільству, письменник розраховує не лише на уважного, а й досить кваліфікованого читача, спроможного помітити в тексті авторські орієнтири.

Тому формування в учнів читацької культури в процесі сприймання літературних творів розглядається як важливий компонент системи літературної освіти учнів. Воно здійснюється з позицій особистісно-орієнтованого навчання комплексно та в логічній послідовності з урахуванням усіх можливих складових розвитку читацької діяльності особистості [7].

Учитель має виробити певні алгоритми сприймання художнього твору, які допоможуть учневі проникнути в авторський задум і осмислити твір. Систематична робота на уроках літературного читання над проникненням у смислові глибини твору із застосуванням структурованих розумових дій сприятиме виробленню в учнів читацьких умінь, які допоможуть їм під час самостійного читання художніх творів знаходити авторські орієнтири у тексті, а значить читати твори осмислено.

Умови розвитку читацької культури у процесі сприймання літературного твору.

Активне сприймання твору. До першого ознайомлення з твором дітей потрібно готувати, налаштовувати їх на сприйняття, допомагати засвоювати невичерпне багатство ідейно-художнього змісту, моральні принципи героїв.

На підготовчому етапі сприймання художнього твору проводиться словникова робота; настанови, рекомендації; визначаються фрагменти тексту і виконавці його першого прочитання тощо.

На цьому етапі варто використовувати методи бесіди, усного малювання, їх використання має на меті ввести учнів у коло змальованих у творі образів, відчуттів і настроїв, спонукати до активної діяльності пам'ять і знання дітей, без чого неможлива дальша робота читця. Слова вчителя завжди мають спиратися на емоційно підготовлене пігрунття. Створюючи умови для активного сприймання твору учнями, педагог повинен пам'ятати, що використання будь-яких допоміжних засобів на уроках читання, підпорядковується головному – художньому слову. Готуючи школярів до розуміння твору, учитель одночасно готує їх до цілеспрямованих спостережень над текстом, в подальшому розвиває у них мистецтво образного бачення [32].

Проведення аналізу художнього твору. Більшість методистів трактують аналіз художнього твору як пояснення окремих його образних компонентів та розкриття емоційно-сміслових зв'язків між ними для цілісного осягнення прочитаного. Аналіз твору спрямований на виявлення його засвоєння змісту, тієї головної думки, яку автор намагається донести до читача. Аналіз художнього твору має бути у формі спільних (вчитель і учні) роздумів вголос, що з часом дозволить розвиватися природній потребі самому зрозуміти прочитане.

Залежно від актуалізації основних образних одиниць тексту визначають найбільш раціональні типи літературного аналізу: подієвий, пообразний, проблемно-тематичний і комбінований. Термін «подієвий» вживається замість визначень «цілісний», «послідовний», «за розвитком дії», «услід за автором», бо, по-перше, будь-який ідейно-художній аналіз має бути послідовним, як і цілісним, по-друге, в його основі – власне спостереження за подіями у творі. Ключовими словами подієвого аналізу є: план твору, переказ прочитаного, зміст, порядок і значення подій у творі; пообразного аналізу –

аналіз образів, прийоми творення, риси характеру, таблиця характеристики персонажа, образні та поняттєві узагальнення; проблемно-тематичного – думки і враження від прочитаного, проблематика твору, образи-носії проблем, засоби виразності. Усі типи аналізу є схожими, бо їх реалізація пов'язана з висвітленням одних і тих же образних одиниць тексту, взятих дослідником у певній комбінації. Спорідненість типів аналізу художнього твору є одним із головних факторів узагальнення літературних знань і читацьких умінь [4].

На уроках літературного читання у ході сприймання художнього твору відбувається процес неперервного й цілеспрямованого розвитку в учнів наступних літературно-аналітичних умінь.

Перший тип умінь – близько до тексту відтворювати в уяві художні картини, зображені письменником; переказувати прочитане, передаючи як авторське, так і власне ставлення до зображеного.

Другий тип умінь – визначати у творі його основні частини, бачити їх межі та встановлювати часові зв'язки між ними.

Третій тип умінь – висвітлювати в тексті основні образні елементи; характеризувати й оцінювати їхній зміст і значення, розкриваючи в них прийоми творення та висвітлюючи авторське ставлення до зображеного; знаходити та пояснювати ідейно-художню роль «авторських орієнтирів» (художніх деталей, мовних засобів, портретних характеристик, пейзажу, інтер'єру тощо).

Четвертий тип умінь – логічно розчленовувати текст для більш детального його вивчення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між образними компонентами тексту, здійснюючи контекстні образні та поняттєві узагальнення; висловлювати своє ставлення до прочитаного.

П'ятий тип умінь – самостійно інтерпретувати зміст і значення всього художнього твору; встановлювати типологічні зв'язки між образами й творами різних письменників та інших видів мистецтва, помічати пізнавані факти в нових проявах дійсності; складати власні твори за мотивами

прочитаного. Цей тип умінь передбачає вихід читачів за рамки виучуваного твору [26].

Відповідно до структури художнього тексту й дидактичної мети вчитель вибудовує навчальні завдання:

- скласти план прочитаного, переказати текст, схарактеризувати героя твору, пояснити його роль у тексті;
- знайти й висвітлити ідейно-художню роль мовних засобів;
- визначити жанрові особливості твору, висловити міркування про його зміст і значення тощо.

Інтерес до читання виникає в тому випадку, коли читач вільно володіє усвідомленим читанням і у нього розвинені навчально-пізнавальні мотиви читання. Умовою оволодіння читацькою діяльністю є також знання способів читання, способів смислової обробки тексту, володіння певними вміннями і навичками, які не мають розвиватися спонтанно. Ми вважаємо, що одним із варіантів підвищення якості читання в початковій школі є цілеспрямоване управління навчанням читання.

Показником рівня читацької культури особистості є не тільки активна читацька діяльність з належно сформованими навичками читання, а й обізнаність з якомога більшою кількістю книг, творчістю багатьох письменників як українських, так і зарубіжних [44].

Коло читання дітей відповідно до кожної із зазначених умов складає така література:

- 1) запропонована шкільною програмою для обов'язкового вивчення;
- 2) рекомендована для позакласного читання;
- 3) запропонована бібліотекою;
- 4) запропонована сучасним книжковим ринком;
- 5) прорекламована видавництвами та різними програмами;
- 6) «модна», екранізована тощо.

Показником високого рівня читацької культури є сформовані читацькі інтереси учнів. Читацькі інтереси – це обов'язково інтереси вибіркові,

спрямовані не на книги взагалі, а на книги певного роду, які читач виділяє з усіх інших книг і віддає перевагу іншим книгам, тому що відчуває в них особисту потребу, вважаючи їх найбільш придатними для себе, – для поповнення своїх знань, для власної самодіяльності. Власне під час формування читацьких інтересів найбільшою мірою виявляються потреб дитини її світогляду, стереотипність чи не стереотипність уявлень [12].

Читацька культура тісно пов'язана з іншими видами культури особистості, зокрема з комунікативною, мовною. Дитяче читання як цінність культури – явище неоднозначне і мінливе. Воно залежить і від якості літератури, яку читає учень і від рівня її сприйняття.

У своїй роботі учитель повинен використовувати методи індивідуального та масового керівництва читання та їх форми.

У класній і позакласній роботі з читання проводити літературні ранки, вікторини, конкурси на краще читання, інсценізації тощо – вся ця робота розширює кругозір учнів, збагачує їхні знання і допомагає в роботі над сприйманням літературних творів. Читання здійснюється в різних сферах учнівського життя на уроках і в позаурочний час. Це й визначає різноаспектні напрямки роботи вчителя, яку він виконує, керуючи самостійним читанням дітей. Перший напрямок дає завдання і прищеплює дітям читацькі уміння на уроках читання, другий – підготовка, організація і проведення масових позаурочних заходів, пов'язаних з читанням літературних ранків, вікторин, книжкових виставок, створення класних бібліотек, третій напрямок учитель повинен пропонувати читання, створення домашніх бібліотек у сім'ях учнів.

Завдання вчителя – залучити учня до читання дитячих книг в усьому тематичному і жанровому обсязі. При цьому не можна забувати також і про нахили й інтереси дітей, задоволення яких вони знайдуть у дитячій літературі. Позитивне читання повинно відбуватись під безпосереднім керівництвом. Метод індивідуального керівництва читанням і його форми:

В основі цього методу – облік індивідуальних особливостей школярів

його інтересів, захопленнь, здібностей. Безпосереднє спілкування з читачем допомагає застосовувати найбільш доцільні для кожної конкретної ситуації форми впливу на читання. Найбільш поширена форма індивідуального керівництва читанням – бесіда. Під час її вчитель не тільки допомагає вибрати конкретну книгу, але і викликає в школярів інтерес до неї створюючи відповідну установку для її сприйняття.

Отже, читацька культура – важливий компонент загальної культури особистості. Процес її формування – поетапний і включає в себе належну організацію роботи учнів з книжкою як на уроках, так і у позаурочний час. Окрім таких показників як стійка мотивація читання, правильна та ефективна читацька діяльність, читацька самостійність, сформованість читацьких інтересів, вміння критично осмислювати та інтерпретувати тексти, ознакою високого рівня читацької культури є те, що читання стає засобом самоосвіти, емоційного досвіду, формування ціннісних орієнтацій та життєвих принципів, духовного збагачення особистості.

Висновки до розділу 1

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема розвитку читацької культури особистості була актуальною на всіх історичних етапах розвитку педагогічної і психологічної науки. У працях дослідників аналізуються змістовно-процесуальні та функціональні засади, пропонуються різноманітні підходи до визначення її сутності та форм прояву, обґрунтовується продуктивність особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до розвитку читацької культури молодших школярів.

Науковий аналіз проблеми дозволив виявити залежність результативності процесу навчання від рівня сформованості читацької культури молодших школярів. Водночас встановлено важливість постійних зусиль педагогів, спрямованих на пошук продуктивних форм, методів та прийомів розвитку читацької культури, які б забезпечили входження учня у процес навчання свідомо й активно діючим суб'єктом.

На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення читацької культури. Під читацькою культурою ми розуміємо сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати художню літературу.

Установлено, що компонентами читацької культури є: потреба у читанні, сприйняття та оцінка художнього тексту, загальна начитаність, знання та вибір літератури, естетичні почуття, вміння письмового та усного опрацювання тексту. Формами прояву читацької культури молодших школярів є: читацька самостійність та читацький інтерес, творча діяльність на основі прочитаного, літературознавчі вміння, читацькі навички та коло читання.

Перспективним для активізації читацької культури молодших школярів з точки зору діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні є повноцінне й глибоке сприймання літературних творів в процесі класного читання.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Відбір та систематизація літературних творів для сприймання учнями

У загально-психологічному розумінні сприйманням (перцепцією) називають відображення предметів і явищ світу в момент їх дії на органи чуттів людини. Воно тісно пов'язане з відчуттями, що відображають окремі властивості або якості довкілля, але якщо відчуття переживаються лише як властивості того чи іншого предмета, то сприймання – це відображення цілісне, відображення того, що діє на органи чуттів саме в певний момент у цілому.

Учені відзначають, що в результаті сприймання виникають суб'єктивні образи сприйманих об'єктів – уявлення. Процес сприймання відбувається у взаємозв'язку з іншими психічними процесами особистості: мисленням (ми усвідомлюємо об'єкт сприймання), мовою (називаємо його словом), почуттями (виявляємо своє ставлення до нього), волею (свідомим зусиллям організуємо перцептивну діяльність). Важливу роль у процесі сприймання відіграє емоційний стан особистості, особливо при сприйманні художнього твору [21].

Підвищити вплив творів на формування читацької культури і розвитку інтересів читачів, спрямувати їх у потрібне русло, виробити у молодших школярів звичку шукати відповіді на свої «чому?» у книжці, задовольняти читацькі потреби – завдання уроків класного, та позакласного читання. Саме ці уроки покликані формувати активного читача, підготувати до самостійного використання книги у подальшому навчанні, виробити вміння орієнтуватися в читацькому колі.

Книг є надзвичайно багато, але людина давно вже навчилася представляти це «книжкове багатство» у всіх його деталях і різноманітності,

підібравши для цього практично універсальний засіб – систематизацію об'єктів.

Обов'язок кожного вчителя – дати дітям загальне уявлення про можливе і доступне для них, в їхньому віці коло читання. Але перед цим вчитель сам повинен засвоїти основні параметри систематизації дитячих книг і навчити дітей знаходити в цьому « книжковому багатстві» саме те, що їм потрібно.

Основними параметрами систематизації дитячих книг, як і подій в історичному процесі розвитку людства, є фактори часу і місця. Тому і дитяча література, яка адресована молодшим школярам, перш за все, систематизується за епохами її створення, країнами, областям, де жили ті люди, досвід яких передається в книгах [27].

Якщо ж говорити про коло читання, яке систематизується за місцем створення творів дитячої літератури, то отримати відповідні уявлення буде з однієї сторони – легше, ніж уявлення про тимчасове коло читання, а з іншої – важче. Систематизація за видо-жанровим розмежуванням творів дитячої літератури – це також своєрідне коло читання сучасного молодшого школяра. Кожний сектор цієї системи, вчитель може заповнювати для себе конкретним і потрібним для справи просвітительства дітей, літературним матеріалом.

Але коло читання сучасного молодшого школяра може і повинне розмежовуватись за цілим рядом ознак:

- за ознакою форми того словесного вираження досвіду, який закладений в книзі, а саме : дитячі книги віршів і прози;
- за ознакою пріоритету образності чи зрозумілості в осмисленні явищ навколишнього світу: література художня і науково-популярна;
- за ознакою віри і знань: література духовна і свіцька;
- за ознакою обов'язковості і вибіркової при читанні і вивченні: література навчальна і для вільного читання;

- за ознакою повторного видання: література періодична (газети і журнали) і власне книги [8].

Крім цих основних загальних підходів, існують ще й специфічні, професіональні:

1. За наповненням книг літературними творами:
 - книга-твір;
 - книга-збірник (авторський чи тематичний), в тому числі книга, яка містить вибрані твори письменника;
 - збірник творів дитячого письменника.
2. За форматом видавництва:
 - книги-великоформатні;
 - книги середнього формату;
 - книги малоформатні, або так звані «малюки»;
 - книги нестандартного формату (різні за конструктивно-оформлювальними елементами).
3. За значенням того, що представлено читачу-початківцю: так звані «серійні книги» [3, с. 78-82].

Коло читання молодших школярів охоплює твори різних родів і жанрів для дітей цього віку з кращих надбань української літератури.

Твори усної народної творчості – малі фольклорні форми: загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігровий фольклор, казки, пісні, легенди, міфи.

Літературні казки українських та зарубіжних авторів.

Твори українських і зарубіжних письменників-класиків, які ввійшли в коло дитячого читання.

Твори сучасної дитячої української літератури.

Дитяча періодика: газети та журнали.

Довідкова література: словники, довідники, енциклопедії для дітей.

За жанрово-родовими формами:

- епічні твори: оповідання, байки, повісті, повісті-казки

- ліричні: переважно віршовані твори різного змісту й форми;
- драматичні: п'єси для дітей.

За тематичним спрямуванням – твори про природу в різні пори року, твори про дітей, їхні стосунки, взаємини в сім'ї, школі, ставлення до природи, людей, праці, сторінки з життя видатних людей, твори у яких звучать мотиви любові й пошани до рідної землі, Батьківщини, мови, традицій українського та інших народів, утверджуються (добро, людяність, працелюбність, честь, дружба), гумористичні твори, науково-художні твори про живу й неживу природу, пригодницькі твори, фантастика [2].

Як відомо, твори, що вивчаються за програмою, учні читають з меншою зацікавленістю, ніж ті, які добирають самостійно: елемент обов'язковості й перспектива аналізу дещо приглушують інтерес.

Книга із кола читання молодших школярів корисна в тому випадку, коли вона досконала за змістом, а як інструмент для читання – вмiло готує читача-початківця до сприймання підсумованого в ній досвіду, зосереджуючи увагу на важливій його стороні, і помагає недосвідченому читачу, в міру його сил, цей досвід засвоїти, а також виховує естетично [54]. Якщо перераховані функції дитяча книга виконує, її потрібно ввести в коло читання дітей, якщо не виконує хоча б за одним параметром, спеціально показувати її дітям не потрібно. Якщо ж дитяча книга відволікає дитину від повноцінного засвоєння свого змісту, перешкоджає сприйманню підсумованого в ній досвіду чи заперечує йому, вона з методичної точки зору є поганою. Мається на увазі, що досвід, який відображає зміст книги, є важливим, потрібним, цікавим для дитини з точки зору освіти, виховання і розвитку як індивіда, як людини.

Учням молодшого шкільного віку притаманний так званий наївний реалізм, тобто розуміння зображеного в художніх творах як такого, що було насправді, в самому житті. Це заважає формуванню в учнів поняття про типізацію в мистецтві, процес творення художніх образів, соціальну обумовленість тем та ідейної спрямованості твору тощо. Проте люди навіть з

високою читацькою культурою, читаючи літературні твори, сприймають зображене в них як суцільну правду, реальну дійсність. Тому вчителів не потрібно прагнути до цілковитого переборення первинного наївного реалізму своїх учнів, але його слід підносити на вищий рівень, коли читач розуміє, що дійсно відбувалося, а про те, «що могло бути», однак ставиться до художньої літератури як до джерела знань і естетичної насолоди [10].

Вирішальне значення для успішного розвитку інтересу учнів до творів словесного мистецтва має постановка викладання літератури як шкільного предмета, успішного засвоєння навчального матеріалу. Чим повніше засвоює школяр історико- і теоретико-літературні відомості, передбачені програмою, чим сформованіші вміння аналітико-синтетичної роботи, чим краще розвинена здатність сприймати зразки словесного мистецтва в єдності змісту й форми, співпереживати з героями, проймаються їх настроями й інтересами, прагненнями, усвідомлювати авторську оцінку зображеного, тим ширші будуть читацькі інтереси й запити в майбутньому, що в свою чергу сприяє розвитку духовної сфери людини [18].

Якщо читання проводиться систематично, добір книжок продуманий, ступінь розуміння їх дитиною з'ясовується постійно, то інтерес до словесного мистецтва формується з належним успіхом. Це позитивно впливає й на розвиток інтересу до читання художніх творів, до самостійного їх осмислення, розмірковування над ними. Ця якість читацького таланту особливо успішно розвивається в процесі самостійного читання [25].

Для успішного формування пізнавального інтересу необхідно використовувати різноманітні методичні прийоми як на самому уроці, так і під час підготовки до нього. Так, першокласники вже можуть виготовляти найпростіші каталожні картки, на яких графічно зображують назву прослуханого твору, малюють свій малюнок або наклеюють витинанку. Такий вид роботи організовує читацьку діяльність школярів, спрямовує на розвиток умінь точно називати твір і висловлювати свої думки, про що в ньому йдеться.

На сьогоднішній день книг є надзвичайно багато, тобто можна говорити про так званий «золотий фонд» дитячих книг, який є частиною доступного для молодших школярів кола читання і відображає такий досвід, про існування якого повинна отримати уявлення кожна дитина, щоб при необхідності відразу ним скористатися. Іншими словами, «золотий фонд» книг – це ядро, в якості якого суспільство впевнене і тому намагається всіма доступними засобами і способами привернути до нього увагу юних читачів [57].

Сучасна школа покликана формувати в учнів уміння і навички самостійно навчатися, здобувати знання. Для цього дуже важливо прищепити школярам уміння користуватися різноманітною художньою літературою.

Отже, ознайомлюючи учнів із багатством книг, їхньою різноманітністю, потрібно прищеплюючи інтерес до книг, ми тим самим розширюємо читацький кругозір молодших школярів, сприяємо їхньому літературному розвитку та читацькій культурі.

2.2. Дидактичні можливості уроків читання для розвитку читацької культури молодших школярів

Визначальною рисою всіх програмних документів нашої держави у галузі освіти є орієнтація школи на особистість учня, створення умов для розвитку, самоствердження й самореалізації особистості, для формування покоління, здатного навчатися протягом життя. Особливе значення в реалізації поставлених завдань відводиться шкільним предметам гуманітарного циклу, зокрема «Літературному читанню», головна мета якого полягає у розширенні меж літературної освіти, залученні школярів до вершин досягнутих світовою культурою, вихованні читача, здатного до сприйняття літературного твору як мистецького явища та усвідомлення його художньої своєрідності [20].

Виокремлення літературного розвитку школярів як однієї з вагомих теоретичних проблем сучасної методичної науки пов'язане з особливим значенням літератури для духовного розвитку особистості, її самоствердження та самореалізації [25]. Читаючи художній твір, учень має справу з по-особливому організованим текстом, художнім мовленням, образним змалюванням картин життя, авторською точкою зору – з особливою естетичною формою пізнання світу. Для його сприйняття необхідні спеціальні читацькі уміння, літературні здібності. Вони визначають зміст літературного розвитку, читацької культури тобто формування мовного чуття, чуття до звукової краси мови, відчуття образності художнього мовлення, емоційне реагування на поетичне слово, вміння мислити словесно-художніми образами, співпереживати, проявляти креативність [29].

Особливої актуальності дана методична проблема набуває на сучасному етапі, коли спостерігається значне поширення комп'ютерно-телевізійної мережі, що, вимагаючи мінімуму інтелектуальних зусиль, привчає школярів до пасивного сприйняття інформації, призводить до загального падіння читацької культури та зниження інтересу до літератури як мистецтва слова. Як зазначають дослідники з проблеми дитячого читання, протягом останніх десяти років суттєво знизився статус читання і його престиж. На думку вчених, зниження інтересу до читання серед школярів значною мірою пов'язане зі збільшенням обсягів інформації, зміною ритму життя, структурою і способами проведення вільного часу: телебачення, комп'ютерні ігри, активне користування мережею Інтернет тощо. Читання втрачає свою цінність у т.ч. і внаслідок того, що читати перестають і дорослі.

Розкриємо особливості організації та сприймання літературних творів на різних уроках читання в початковій школі з метою забезпечення читацької культури молодших школярів. Така ситуація вимагає неформального підходу вчителя до організації і проведення уроків літературного читання, які виступають основною формою літературного розвитку молодших школярів. Саме ці уроки відкривають красу художнього слова, закладають основи

майбутнього літературної освіти, виховують інтерес до читання в процесі спілкування з автором твору через представлене ним слово. Проте, організовуючи уроки читання, вчитель повинен врахувати, що їх зміст, структура, методичні засоби мають відповідати ідеям особистісно орієнтованого навчання, розвивально-діяльнісному, діалогічному характеру роботи з текстами, забезпечувати різні форми співпраці учнів, розвивати їх естетичну, мислительну, духовну сфери життя. Слід врахувати, що зміни у змісті читання у поєднанні з новими методичними підходами створюють сприятливі передумови для гнучкої, цікавої і результативної побудови уроків [33].

Перш ніж планувати етапи роботи над сприйманням художнього твору, вчитель повинен проаналізувати, що являє собою новий твір як текст, який є його навчальний, розвивальний і виховний потенціал. Звідси очевидно, що універсальної структури уроку, яка була б придатною для вивчення творів навіть одного жанру, не може бути. Кожного разу вчитель повинен продумувати таку структуру, яка відповідатиме меті уроку, його місцю в системі уроків відповідного розділу чи теми, враховуватиме змістові та художні особливості конкретного твору, а головне – передбачатиме активність і співпрацю дітей.

Отже, планування сучасного уроку сконцентроване на прогнозуванні навчальної взаємодії вчителя й учнів в організації читацької діяльності. У побудові будь-якого уроку слід враховувати, що основною одиницею навчального процесу є не окремий урок, а їх система, яка відповідає певній темі. Тому, перш ніж планувати зміст уроку, слід з'ясувати, яке його місце в системі уроків даної теми, як тема відображена у програмі, як визначено в ній державні вимоги до навчальних досягнень учнів [50]. Дотримання послідовності етапів опрацювання творів попереджує хаотичність, безсистемність у проведенні уроку і водночас дозволяє гнучко визначити його наповнення, тривалість. Методичним стрижнем уроку є закономірність сприйняття учнями художнього твору: первинний синтез (цілісне

сприймання) – різні види аналізу – вторинний синтез, що забезпечує поглиблене сприймання і розуміння прочитаного. Такий підхід: упереджує перевантаження окремого уроку; сприяє його спрямованості на засвоєння кінцевих результатів навчання з даної теми; дозволяє попередньо виділити об'єкт контролю для тематичного оцінювання; точніше спланувати зміст і послідовність міжтематичних і міжпредметних зв'язків [31].

Доцільно перед тим, почати працювати над удосконаленням своїх знань, варто оцінити свої навички читання за допомогою тесту.

Тест « Оцінка навичок читання»:

1. Чи завжди маєте уявлення про те, що можна прочитати в певному тексті?

А) завжди дуже чітко (10);

Б) завжди приблизно (6);

В) іноді (4);

Г) лише зрідка (2);

Д) ніколи (0).

2. Чи змінюєте швидкість читання впродовж однієї статті?

А) постійно змінюю (10);

Б) іноді (6);

В) швидкість визначаю перед тим, як почати читати (4);

Г) завжди читаю з середньою швидкістю (2);

Д) завжди читаю повільно (0).

3. Чи вмієте повністю зосереджуватись на тексті?

А) можу завжди (10);

Б) як правило, це мені вдається (6);

В) лише тоді, коли матеріал цікавий (4);

Г) іноді (2);

Д) не можу (0).

4. Чи можете швидко зрозуміти структуру тексту, який читаєте?

- А) побудова мені завжди зрозуміла (10);*
- Б) можу швидко зрозуміти, які розділи є найважливішими (6);*
- В) уявляю структуру після прочитання невеликої частини (4);*
- Г) усвідомлюю структуру лише після прочитання тексту (2);*
- Д) на структуру не звертаю уваги (0).*

5. Чи можете одразу зрозуміти суть цілого речення або хоча б його частини?

- А) можу завжди (10);*
- Б) можу, якщо текст не важкий (6);*
- В) іноді (4);*
- Г) зрідка (2);*
- Д) не можу (0).*

6. Чи доводиться поглядом повертатися до уже прочитаного тексту?

- А) нічого не читаю по кілька разів (10);*
- Б) якщо є незнайомі слова (6);*
- В) зрідка повертаюсь (4);*
- Г) іноді, якщо не розумію текст (2);*
- Д) повертаюсь часто (0).*

7. Чи водите по рядках пальцем, олівцем чи стежите за текстом рухами голови?

- А) голова і руки завжди нерухомі (10);*
- Б) іноді роблю рухи (6);*
- В) при читанні важливих місць (4);*
- Г) часто (2);*
- Д) завжди так роблю (0).*

8. Читаєте вголос чи мовчки? Чи допомагаєте собі артикуляцією?

- А) завжди читаю мовчки (10);*
- Б) не можу дати точну відповідь (6);*
- В) вимовляю окремі слова (4);*

Г) часто проговорюю текст, який читаю (2);

Д) завжди читаю вголос (0).

9. Чи повторюєте про себе те, що читаєте?

А) ніколи (10);

Б) думаю, що ні(6);

В) повторюю, але зрідка(4);

Г) повторюю досить часто(2);

Д) переважно повторюю(0).

10. За скільки поглядів (фіксацій) можете прочитати один рядок із 60 знаків?

А) 2 фіксації (10);

Б) 3 фіксації (6);

В) 4 фіксації (4);

Г) 5 фіксацій (2);

Д) 6 фіксацій(0).

Розкриємо особливості сприймання літературних творів на різних уроках читання у початковій школі.

Уроки вивчення творів одного жанру є найбільш поширеними. Їх структура, кількість і послідовність етапів (навчальних епізодів і ситуацій) визначається передусім особливостями творів певного жанру. У початкових класах учні читають твори близько двадцяти жанрів (малі форми усної народної творчості й авторські – українських і зарубіжних поетів і письменників). Ця різноманітність жанрів зумовлює різноманітність особливостей побудови уроку: принципово по-іншому можна планувати урок, де діти читають, наприклад, ліричну поезію Лесі Українки «Давня весна», і урок, на якому опрацьовується велике за обсягом оповідання з розгорнутим сюжетом – «Космонавти з нашого будинку» Всеволода Нестайка. Позначається на структурі уроку й обсяг твору, що читається. Якщо робота над текстом розрахована на два уроки, то другий урок, безперечно, відрізнятиметься від першого не лише переліком структурних

елементів, але й більшою самостійністю читацької діяльності [41].

Уроки-сходинки до монографічного вивчення творчості письменника характерні для вивчення тем розділів «Шевченкове слово», «Вірші про світ природи і дитинства», «Поетична світлиця», «Твори зарубіжних письменників» та ін. На цих уроках створюються передумови для заглиблення у творче читання кількох творів одного автора, розширення й упорядкування знань про особистість письменника. Наприклад, у 4 класі впродовж 2-3 уроків діти читають твори Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, П.Тичини, М. Рильського, більше дізнаються про життя і творчість, актуалізують раніше вивчене. Елементи монографічного підходу визначають особливості змісту і методики й тих уроків, що присвячені творам Л. Глібова, Олександра Олеся, Л. Костенко, Г. Бойка, А. Костецького, С. Жупанина та ін. Важливу мотиваційну і навчальну функцію відіграє на цих уроках доступна, емоційна розповідь вчителя про авторів творів, обставини його життя або історію написання книги, розгляд портрета. Як правило, на таких уроках, крім матеріалу, поданого у підручнику «Літературне читання» (2-4 кл.) бажано залучити додаткові ілюстрації, краєзнавчі відомості [34].

Проведення *уроків-інсценізацій* (або уроків з елементами інсценізації) передбачає розігрування учнями ситуацій за прочитаним. Уже в 2 класі діти охоче розігрують сценки за творами, які мають чіткі виразні діалоги. У 3-4 класах також вивчається чимало творів різних жанрів, що дозволяють залучити дітей до інсценізації. Інсценізація твору вимагає належної підготовки учнів, що передбачає розуміння ними характеру дійових осіб, уявлення про зовнішній вигляд, обговорення можливих інтонацій, міміки, рухів тіла під час читання реплік. Учителю слід заохочувати дітей до інсценізації прочитаного у класному театрі, на батьківських зборах або перед іншими учнями. Уміння інсценізувати сприяє також формуванню у молодших школярів здатності легше адаптуватися у соціальному середовищі, вільно спілкуватися. Близькими до уроків-інсценізацій є уроки з ігровим

сюжетом. Цей вид уроків з успіхом можна застосовувати в усіх класах під час вивчення різних тем [58].

Ігрові сюжети виступають як основа побудови *сценаріїв уроків*. Наприклад, темами уроків з ігровими сюжетами можуть бути «Мандрівка сторінками улюблених казок», «Мандрівка по Шевченківських місцях», «Зустрічі у клубі веселих і винахідливих», «Матч Чомучок з Пізнайкама» та ін. Крім того, ігровий сюжет може бути основою проведення цікавих узагальнюючих уроків, уроківранків («Дружба з книгою – це свято», «Новорічна тема у творах різних жанрів», «З гумором про серйозне»). Уроки-мандрівки, уроки-подорожі також є варіантами ігрового уроку. Основою такого уроку може стати карта подорожі, де діти пересуваючись зупинками виконують цікаві ігрові завдання [47].

Уроки-роздуми вирізняються від інших типів уроків тим, що читацька діяльність учнів зосереджена на аналізі й розв'язанні своєрідних моральноетичних проблем і пізнавальних задач, які випливають з ситуації, описаної у творі. У багатьох випадках теми уроків вже у своїй назві містять запитання, яке є стрижнем уроку. Щоб дати на нього відповідь, дітям потрібно зануритись у текст, проаналізувати мотиви поведінки дійових осіб, обміркувати їх, обговорити різні думки. Це можуть бути такі теми: «Чому так багато книг потрібно людям?», «Чому різні книги читають по-різному?», «Чому людина не знає, доки живе» [49].

Інтегровані уроки утвердились в дидактиці і методиці початкової школи, метою такого зв'язку є цікаве, різнобічне вивчення близьких явищ, яке можна об'єднати досягненням спільної мети. Великі можливості для проведення у початкових класах інтегрованих уроків літературного читання дає їх поєднання з близькими темами уроків роботи з дитячою книгою, роботи з інформацією, української мови, образотворчого мистецтва, музики. Метою такої інтеграції є створення кращих умов для удосконалення мовленнєвої діяльності учнів, їх літературного розвитку, розширення знань про творчість письменника [53]. На таких уроках художній образ набуває

нових граней, яскравості через сприймання різних засобів його відображення. Без навчального діалогу неможливий жоден урок, адже він є формою реакції будь-якого опитування, узагальнення. Діалог виступає важливим змістовим і діяльнісним компонентом уроків-роздумів, уроків-інсценізацій, але тут він лише засіб, підпорядкований розв'язанню інших завдань. Діалог є основним компонентом особистісно орієнтованого навчання, яке утворює форму навчального спілкування, побудовану на активній взаємодії та взаєморозумінні його учасників. Особливостями такого спілкування є: стимулювання самостійних суджень учнів, опора на їхній життєвий і читацький досвід; розгорнутий обмін думками, репліками, враження від прочитаного (моє↔твоє↔наше↔моє), короткі дискусії. Це створює сприятливі умови для індивідуального самовираження кожного учня, розвитку комунікативного потенціалу, грамотного використання вербальних і невербальних засобів спілкування. Ефективність уроку-діалогу значною мірою залежить від рівня підготовки школярів до участі у діалоговій взаємодії [42].

Уроки розвитку літературних творчих здібностей учнів мають на меті розвиток літературних творчих здібностей. Цілі таких уроків можуть стосуватися: розвитку спостережливості, образного мислення, уяви, умінь конструювати, перетворювати, доповнювати, створювати нові образи, тексти на основі прочитаного, побаченого, почутого. Важливим є включення у зміст уроків творчих завдань, які стимулюють різні елементи літературно-творчих здібностей. Відповідно до мети уроку і можливостей текстів доцільно використовувати творчі завдання, які спрямовані на розвиток різних проявів літературно-творчих здібностей. Вкажемо основні з них: зосередження уваги на якостях творчої особистості (розвинена уява, образне мислення, вміння у звичайному побачити незвичайне) [54].

Узагальнюючі уроки в умовах зміни змісту і методичних підходів предмета «літературне читання» передбачає повну новизну. У підручнику літературне читання О. Савченко після кожного розділу є блок «Перевір свої

досягнення», у якому зазначено основні позиції імовірного сценарію узагальнюючого уроку. На узагальнюючих уроках навчальна діяльність передбачає включення ігрових елементів, ребусів, коротких вікторин. З метою підготовки учнів до підсумкового тематичного оцінювання доцільно включати завдання тестового характеру, на вибір правильної відповіді, доповнення, конструювання [45].

Таким чином, зміст і методика предмета «Літературне читання» мають величезний потенціал для морально-етичного, естетичного виховання; мовленнєвого, інтелектуального і літературного розвитку дітей засобами художнього слова. Хоча вміння читати розвивається на всіх уроках відповідних життєвих ситуаціях, однак лише на уроках читання воно є об'єктом цілеспрямованого, системного опрацювання, що дозволяє умінню стати повноцінною навичкою, яка є інструментом неперервної літературної освіти людини упродовж життя. Завданням вчителя є урізноманітнення уроків читання, структур їх побудови і методики організації навчальної взаємодії, що зумовлено широким діапазоном цілей цього предмета, необхідністю врахування вимог навчальних досягнень з кожної змістової лінії, особливостей конкретного тексту в поєднанні з рівнем готовності дітей, їх пізнавальних потреб, інтересу до читання. Досвід підтверджує, що кожний вдалий урок – це творчість учителя не лише на ґрунті професійної підготовки, але й вияв його особистісних якостей, гуманності, культурного і педагогічного кругозору, постійної турботи про вихованість і розвиток всього класу в цілому і кожної дитини зокрема.

2.3. Застосування системи творчих завдань як засобу розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів

Літературні твори можуть навчити, якщо учні вміє працювати з ними, вміють читати осмислено, розуміючи зміст прочитаного, здатні сприйняти прочитане. А сприйняти твір – означає насамперед зрозуміти й запам'ятати його. Причому правильне сприймання тексту не менш складне, ніж його створення.

З погляду психології, сприймання тексту – це розумовий процес, спрямований на з'ясування та розкриття його змісту і значення. Ми повинні зрозуміти не окремі речення, а думки, які в них містяться, їх значення для нас. Труднощі розуміння тексту пов'язані з тим, що читач сприймає текст через слова, словосполучення, речення, а також через взаємозв'язок між ними. Не менш важливе і розуміння кожного слова, фразеологічного звороту, які входять до тексту. Розуміння творів загалом неможливе без розуміння всіх слів і виразів, знання власних імен, географічних та історичних назв, посилань на факти та події, які зустрічаються в тексті [55].

Не розуміючи окремих слів, можна або зовсім не зрозуміти текст, або зрозуміти його недостатньо, або викривити його зміст. В окремих випадках втрата окремих слів не впливає на розуміння тексту, але значно збіднює його сприйняття.

Нерозуміння змісту слів відбувається з різних причин. Одна з них – ілюзія розуміння. Вона виникає у випадках, коли текст загалом зрозумілий і зміст окремих слів нібито вичитується з контексту. Інша причина – звичка просто не звертати уваги на незрозумілі слова. Але результат один – зміст тексту сприймається неточно, поверхово, засвоюється лише приблизно. До того ж це розвиває неуважність до цілих речень та абзаців.

На розуміння тексту впливає і той фактор, що автор, розраховуючи на певний досвід читача, на запас його знань, свідомо не розкриває деякі

істотні моменти, вважаючи їх загальновідомими. Тому в тексті завжди залишаються своєрідні інформаційні прогалини, які кожен читач мусить заповнювати власними силами. Якість заповнення таких інформаційних прогалин залежать від самого читача: від його життєвого досвіду, рівня його знань, уміння мобілізувати ці знання і в разі відсутності необхідних знань, від бажання знайти їх та оволодіти ними. Тому корисно виробити в себе звичку при роботі з книгою вести записи, зокрема ведення словника. Тут мається на увазі, що, зустрічаючи в тексті незрозумілі (або недостатньо зрозумілі) слова, нові терміни, варто виписувати їх точне значення, тлумачення, пояснення [43].

Таким чином, сприймання літературних творів – це складний і багатобічний процес. До нього входять:

- розуміння значення окремих слів та словосполучень;
- знання і розуміння термінів, власних назв, фактів, подій;
- розуміння речень, головним чином висловлених у них логічних суджень, думок;
- встановлення зв'язків між смисловими елементами тексту, заповнення інформаційних прогалин.

Методами роботи з творами, які дозволять мобілізувати ці знання і в разі відсутності, бажання знайти їх та оволодіти ними. Найчастіше:

1) перегляд – читання, за якого твір побіжно переглядають, зрідка затримуючись на окремих рядках, метою такого читання є лише ознайомлення, отримання загальних уявлень про нього;

2) вибіркоче читання – читання, за якого зосереджено прочитують лише окремі місця, що мають певну інформацію;

3) суцільне читання – читання, за якого уважно прочитують весь текст, але більше ніякої роботи з ним не проводять;

4) читання з опрацюванням матеріалу, тобто поглиблене вивчення змісту з паралельним веденням записів.

У роботі з метою сприймання й запам'ятовування творів можна умовно виокремити три етапи:

- робота до початку читання;
- робота під час читання;
- робота над текстом після його прочитання.

Потреба у знаходженні нових шляхів удосконалення читацької культури у молодших школярів, необхідних для повноцінного сприймання літературного твору помітно зростає, а отже, і для підвищення ефективності уроку читання, тому на уроках читання під час вивчення усіх тем ми рекомендуємо систему творчих завдань, які охоплюють мотиваційний і процесуальний напрямки цього процесу [46].

Нижче пропонуємо систему творчих завдань для ефективного розвитку читацької культури молодших школярів.

1. Завдання проблемно-пошукового змісту (на осмислення, одержання нових знань); рефлексивно-тренувальні (на закріплення знань); творчого плану (на формування вміння здійснювати творчий перенос знань); контрольні-оцінні, до створення яких залучаються учні.

Варто почати із завдання *«Що ти про мене думаєш?»*. У першому класі це завдання проводиться після ознайомлення учнів з українськими казками. Дидактичною метою є формування вміння розуміти авторське ставлення до героїв залежно від емоційного забарвлення слова. Після того, як діти зрозуміли, що кожне слово літературного твору містить думки та почуття іншої людини, які можна зрозуміти за уважного прочитання, учитель пропонує наступний варіант завдання *«Що ти про мене думаєш»* з метою виявити вміння співвідносити форму слова з його лексичним значенням, вчити розуміти авторське ставлення залежно від емоційного забарвлення слова в художньому творі. Після того, як учні зрозуміли, що художній твір — витвір конкретної людини, знають дещо з біографії письменника, уявляють, що за словами автора стоять його думки, почуття, ставлення до світу тощо, їм пропонується серія літературно-ігрових завдань, які дають змогу

поставити себе на місце автора.

У цьому завданні учні не лише активізують свій словниковий запас, удосконалюють літературні здібності, а й вчаться бути в ролі автора. Наведемо зразки таких текстів.

Смачно... Смачно синіє синя слива. Семен смачно смочче сьому сливу. Сашко спакує солоним салом. Сергійко сам смакує супом. Софійка сама собі сиром смакує. Смакують смачно сьогодні Семен, Сашко, Сергійко, Софійка — снідають собі.

Мильна мишка. Миколка миє мишеня маленьке в мисочці малій. Маринка милить мишку милом. Морока! Маленька мишка мильна в милі. Милиться милом мильна мишка, Марина миє мильну миску. Мовчки милуються Миколка, Маринка мишеням. Матуся Миша мимоволі милується маленьким мишенятком.

Такі завдання можуть мати різні варіанти.

Завдання «Уяви себе...», крім вище наведених цілей, допомагає формувати творчу уяву учнів. Учні працюють у групах по 4-5 чоловік. Після ознайомлення з новоим твором кожна група одержує картку з одним із завдань:

«Уяви собі, що ти — продавець у книгарні. Зроби рекламу цієї книги так, щоб її охоче розкупили».

«Уяви, що ти — літературний критик. Напиши, що тобі не сподобалось у цьому творі. Обгрунтуй свою думку».

«Уяви себе вдячним читачем. Тобі необхідно написати листа-подяку авторові цього твору».

«Уяви себе співавтором. Зроби необхідні зміни, доповнення до сюжету, композиції, оформлення книги».

«Уяви себе вчителем 3 класу. Допоможи дітям ознайомитись із твором, зумій викликати до неї інтерес. Напиши, що ти для цього зробиш: покажеш ілюстрації, обереш історичні факти, розкажеш про..., зачитаєш..., даси такі завдання... тощо».

Зважаючи на специфіку засвоєння молодшими школярами літературознавчих понять, учителі можуть самі коригувати послідовність проведення та характер літературних завдань.

2. Завдання, що сприяють емоційному сприйняттю дітьми поетичних та прозових творів. Позитивним моментом у сприйманні дитиною художнього твору є виникнення в дитини відчуття своєрідної близькості, зв'язку з його героями. Це допомагає їй краще зрозуміти бажання, думки інших людей, збагнути людську цінність і усвідомити свою унікальність (див. дод. А).

2. Завдання, в основі яких — використання прийому емпатії. Емпатія — співпереживання з героями твору, людьми, тваринами, рослинами шляхом перевтілення в ці образи. Перевтілення дає поштовх до роздумів, переживань, оцінки, дає змогу розвивати творчі здібності учня, стимулювати його активність, збуджувати інтерес до власного емоційного стану, сприяє самоствердженню, появі віри у власні можливості (див. дод. Б).

3. Завдання для розвитку творчої уяви засобами слова. Дослідження О. Я. Савченко, досвід шкільної практики переконливо доводять високу ефективність для розвитку творчої уяви молодших школярів на уроках читання таких видів завдань:

- ознайомлення з найпростішими прийомами розвитку творчої уяви;
- складання творів-мініатюр за опорними словами та словосполученнями;
- складання творів-описів на основі узагальнення особистих вражень, спостережень у природі;
- придумування казок;
- складання віршів (див. дод. В).

Нижче наведемо декілька творчих завдань:

1. Складання маленьких оповідань чи казок за набором опорних слів:

- горобець, струмок, подих весни, бруньки, свіжість, добрий настрій;

- дерево, жолудь, вітер, сон, паросток, дубочок.

2. Складання історій з обов'язковим використанням трьох слів, які взяті з різних творів.

3. Складання творів-описів на основі узагальнення особистих вражень:

- Складіть кілька речень про квіточку. Не забудьте, що вона, як і ви, мріє, дихає, радіє, сумує, сподівається.
- Уявіть, що у вас в руках пензлик. Опишіть тихий осінній день.
- Спіймайте у долоньку сонячний зайчик. Розкажіть про свої враження.
- Розкажіть про мрії тихого літнього вечора, який нечутно щоразу ночує за вашим вікном.
- Опишіть, яким ви уявляєте фантастичне місто.
- Розкажіть, якою ви уявляєте школу майбутнього.

4. Придумування казок:

- Створення власної казки-кальки з будь-якої відомої.
- Переплітання подій різних казок та створення власної оригінальної казки.

5. Створення казок за поданим темами:

Для 1-2 класів: «Як блакитна краплинка впала на землю», «Мандрівка осіннього листочка», «Про що розповіла сніжинка», «Як промінчик став сонячним зайчиком».

Для 3-4 класів: «Де живе Місяць», «Коли я був чарівником», «Казка про синю квіточку, що народилася пізно восени», «Чому зайчик на зиму міняє шубку?».

6. Складання віршів

- Доказування чистомовок.
- Складання римованих віршів на тему
- Доповнення віршів добиранням слів, що римуються.
- Відновлення віршів на основі рими і змісту.

- Складання віршів за римами: кульбаба-баба, травичка-сестричка.
- Складання віршів-хоку (трирядковий білий вірш-метафора, в якому змальовується певний об'єкт природи). Для об'єкта опису можна взяти, наприклад, краплинку роси на квіточці, світлячків уночі, листочок на воді.
- Складання віршів-небилиць за одним із початків: «Зустріла жабка слоненя», «Так печемо ми пиріг...».
- Складання римованих текстів, використовуючи алгоритм створення лімериків.

4. Завдання для розвитку уяви та фантазії, розширення кола читання, збагачення читацького досвіду дітей.

Наводимо приклад такого завдання:

Дитячий театр

Дидактична мета: вчити дітей виокремлювати основні події в творі, виявляти свої враження.

Зміст. Учитель ознайомлює дітей із твором і дає завдання показати, зіграти почуте без слів, за допомогою жестів та міміки.

Наприклад: «Ріпка» — діти намагаються передати зміст казки без слів, імітуючи рухи головних героїв, показуючи їхній стан тощо [56, с. 5-19].

Результати навчання свідчать, що ігрові дії на уроках читання сприяють вихованню уваги до художнього слова, допомагають помічати та розпізнавати художні засоби виразності, визначати жанрові особливості твору, бачити компоненти твору (персонаж, вчинок), відтворювати в своїй уяві прочитане; вчать розуміти авторський задум і визначати свою позицію, тобто формують уміння повноцінно сприймати художній твір; сприяють подальшому літературному розвитку молодших школярів.

5. Завдання для сприймання та закріплення літературних термінів. Це особливий різновид завдань, джерелом яких слугує навчальний матеріал з літератури (тексти художніх творів, теоретико-літературні поняття, відомості

з біографії письменників та інше). Вони спрямовані на виховання інтересу до предмета, формування навичок правильного, виразного читання і розуміння прочитаного, на організацію самостійної роботи з додатковою літературою, розвиток творчих здібностей (див. дод. Г).

6. Творчі завдання, які спрямовані на розвиток читацької культури, уяви, фантазії, творчості.

Нижче наведемо приклади таких завдань:

- Скласти новий твір з такою ж назвою, що і прочитали.
- Скласти твір за аналогією чи протиставленням.
- Домислити події, які могли б передувати зображуваним.
- Придумати кінець оповідання.
- Продовжити текст.
- Замінити одну зі структурних частин: зачин, основну частину, кінцівку.
- Скласти загадки за прочитаним.
- Уявити наслідки, які могли б відбуватися за умови зміни часу описуваних подій.
- Перенести дії твору в сучасне або минуле.
- Дібрати власний заголовок: веселий, запитальний тощо. Дібрати кілька різних заголовків.
- Дібрати до кожної частини твору прислів'я, фразеологічний зворот.
- Порівняти вчинки героїв твору, виділивши при цьому істотні риси їх характеру.
- Ввести нового героя в текст.
- Поміняти героїв твору місцями.
- Прочитати уривок тексту, поширюючи речення у ньому.
- Переказати текст зі зміною особи.
- Скласти анотацію до прочитаного твору.
- Скласти рекламу до твору.

- Скласти міркування за прочитаним, виразивши і довівши власну думку.
- Скласти твір за певною темою, використовуючи цитати з вивчених творів.
- Написати лист героєві твору.
- Продовжити вірш власними рядками.
- Скласти діалог за прочитаним.
- Скласти тлумачний словник до прочитаного.
- Поспівчувати героєві твору, дати йому пораду та заспокоїти його.

Для того, щоб твір був повністю сприйнятий, і учні могли займатися творчою діяльністю на основі прочитаного, емоційне сприймання твору обов'язково поєднувати з його логічним аналізом. Корисними тут стають завдання на смисловий і структурний аналіз твору: визначення головного у творі (добір заголовка, складання плану, формулювання головної думки тексту), порівняння вчинків і характерів героїв, художніх описів, вражень.

Усі ці етапи роботи необхідно організувати так, щоб вони розвивали літературні здібності дитини. Наприклад, пропонувати складати не тільки простий план твору, але й цитатний, використовуючи прислів'я, фразеологічні звороти. З допомогою розробленої таблиці «Характеризуємо героя» діти легко складають зв'язну розповідь про персонажа твору, співставляють його з іншими чи роблять порівняльний аналіз.

Власний досвід доводить, що систематичне і продумане використання цієї системи завдань у навчанні сприяє не тільки розвитку читацької культури, а й забезпечує загальний розвиток особистості дитини. Учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями, приймають альтернативні рішення, мають змогу зробити «відкриття», формують свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів, навчаються спілкуватися з товаришами, робити обґрунтовані висновки, оцінювати власну роботу та роботу інших, а, отже, створюються усі умови для літературного розвитку дитини.

Отже, головні положення, на основі яких будується ефективна система творчих завдань з розвитку читацької культури школярів такі:

- використання різноманітних форм співпраці між учителем і учнем та між учнями в процесі навчання творчості (парне, групове, індивідуальне і фронтальне навчання);
- необхідність навчання найпростішим прийомам творчості;
- необхідність стимулювання мотивації літературного розвитку шляхом створення ситуацій емоційно-ціннісних переживань, в результаті яких у дитини виникне бажання висловити свої почуття і спостереження в слові;
- створення доброзичливої атмосфери підтримки творчих зусиль дітей.

Висновки до розділу 2

Обгрунтовано теоретичні позиції та педагогічні умови розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів: активне сприймання творів та їх аналіз; розвиток літературнознавчих умінь; реалізація внутрішніх потреб та інтересів учнів.

Доречність організації процесу сприймання літературних творів у початкових класах зумовлена тим, що вона спонукає молодшого школяра до самостійного пошуку нових знань, забезпечує особистісну самореалізацію кожного учня, формує загальне позитивне ставлення до учіння.

Дидактичні можливості уроків читання для розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів полягають у впливі на такі розумові процеси особистості: усвідомлену самостійність та емоційність; розвиток творчого мислення та розумову активність; уяву, фантазію, продуктивні види діяльності, які сприяють сенсорному, розумовому, мовленнєвому розвитку учнів; розвитку мовних уявлень, розвиненість фонетико-фонематичних процесів; збагачення і систематизацію словнику школярів; застосування діалогічних і монологічних

форм мовлення, навичок спілкування. Все це забезпечує найповнішу реалізацію в реальному процесі учіння прагнення дитини до виявлення розумової активності та розумової самостійності.

На підставі критичного аналізу теоретичної літератури та аналізу шкільної практики дослідження з проблеми формування читацької культури молодших школярів розроблено та теоретично обґрунтовано змістовно-процесуальні основи, які дозволяють розглядати їх як чинник розвитку читацької культури молодших школярів, у результаті чого відбувається розкриття інтелектуально-творчого потенціалу кожного учня.

Доцільність запропонованих змістовно-процесуальних основ зумовлена тим, що відкриває можливості відбору і систематизації літературних творів для сприймання їх молодшими школярами, відповідає дидактичним можливостям уроків читання для розвитку читацької культури учнів та забезпечує реалізацію системи творчих завдань як засобу розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів. Ефективним засобом для розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів є система творчих завдань:

- завдання проблемно-пошукового змісту;
- завдання, в основі яких є використання прийому емпатії;
- завдання для розвитку творчої уяви засобами слова;
- завдання для розвитку фантазії, розширення кола читання, збагачення читацького досвіду дітей.

Застосування названих творчих завдань в освітньому процесі початкової школи забезпечує комплексний вплив на уяву, активізацію емоційно-вольових ресурсів і пізнавальних можливостей молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні наведено теоретичне узагальнення і практичне розв'язання проблеми розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів, які дали підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема розвитку читацької культури особистості була актуальною на всіх історичних етапах розвитку педагогічної і психологічної науки. У працях дослідників аналізуються змістовно-процесуальні та функціональні засади, пропонуються різноманітні підходи до визначення її сутності та форм прояву, обґрунтовується продуктивність особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до розвитку читацької культури молодших школярів.

Науковий аналіз проблеми дозволив виявити залежність результативності процесу навчання від рівня сформованості читацької культури молодших школярів. Водночас встановлено важливість постійних зусиль педагогів, спрямованих на пошук продуктивних форм, методів та прийомів розвитку читацької культури, які б забезпечили входження учня у процес навчання свідомо й активно діючим суб'єктом.

2. На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення читацької культури. Під читацькою культурою ми розуміємо сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно засвоювати художню літературу.

Установлено, що компонентами читацької культури є: потреба у читанні, сприйняття та оцінка художнього тексту, загальна начитаність, знання та вибір літератури, естетичні почуття, вміння письмового та усного опрацювання тексту. Формами прояву читацької культури молодших школярів є: читацька самостійність та читацький інтерес, творча діяльність на основі прочитаного, літературознавчі вміння, читацькі навички та коло читання.

Перспективним для активізації читацької культури молодших школярів

з точки зору діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні є повноцінне й глибоке сприймання літературних творів в процесі класного читання.

3. Обґрунтовано теоретичні позиції та педагогічні умови розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів: активне сприймання творів та їх аналіз; розвиток літературнознавчих умінь; реалізація внутрішніх потреб та інтересів учнів.

Доречність організації процесу сприймання літературних творів у початкових класах зумовлена тим, що вона спонукає молодшого школяра до самостійного пошуку нових знань, забезпечує особистісну самореалізацію кожного учня, формує загальне позитивне ставлення до учіння.

Дидактичні можливості уроків читання для розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів полягають у впливі на такі розумові процеси особистості: усвідомлену самостійність та емоційність; розвиток творчого мислення та розумову активність; уяву, фантазію, продуктивні види діяльності, які сприяють сенсорному, розумовому, мовленнєвому розвитку учнів; розвитку мовних уявлень, розвиненість фонетико-фонематичних процесів; збагачення і систематизацію словнику школярів; застосування діалогічних і монологічних форм мовлення, навичок спілкування. Все це забезпечує найповнішу реалізацію в реальному процесі учіння прагнення дитини до виявлення розумової активності та розумової самостійності.

4. На підставі критичного аналізу теоретичної літератури та аналізу шкільної практики дослідження з проблеми формування читацької культури молодших школярів розроблено та теоретично обґрунтовано змістовно-процесуальні основи, які дозволяють розглядати їх як чинник розвитку читацької культури молодших школярів, у результаті чого відбувається розкриття інтелектуально-творчого потенціалу кожного учня.

Доцільність запропонованих змістовно-процесуальних основ зумовлена тим, що відкриває можливості відбору і систематизації літературних творів

для сприймання їх молодшими школярами, відповідає дидактичним можливостям уроків читання для розвитку читацької культури учнів та забезпечує реалізацію системи творчих завдань як засобу розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів. Ефективним засобом для розвитку читацької культури молодших школярів у процесі сприймання літературних творів є система творчих завдань:

- завдання проблемно-пошукового змісту;
- завдання, в основі яких є використання прийому емпатії;
- завдання для розвитку творчої уяви засобами слова;
- завдання для розвитку фантазії, розширення кола читання, збагачення читацького досвіду дітей.

Застосування названих творчих завдань в освітньому процесі початкової школи забезпечує комплексний вплив на уяву, активізацію емоційно-вольових ресурсів і пізнавальних можливостей молодших школярів.

Водночас виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо такі: створення дидактико-методичної системи розвитку читацької культури обдарованих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоник О. В. Пропаганда книги і читання серед учнів як суспільний пріоритет: книгознавчо-педагогічний контекст. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 186 с.
2. Бандура О. Читач і художня література. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2002. 108 с.
3. Білоус М. Формування культури сприймання художнього твору: українська література в загальноосвітній школі. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 94 с.
4. Бойко Г. Література – підручник життя: На допомогу учневі. *Українська мова і література в школі*. Київ, 2002. №4. С.70-76.
5. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра. Київ: Талком, 2011. 94 с.
6. Воронова Г.О. Формування творчої особистості засобами слова: *Початкове навчання та виховання*. Львів, 2006. №31. С.7-10
7. Гальонка О. Виховуємо красою слова: Українська мова й література середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах, Харків. 2004. №1. С.58-62
8. Гомель Н. Розвиток інтересу до читання в учнів початкових класів, Харків: Обрії, 2001. 102 с.
9. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. Київ: Мандрівець, 2000. 245 с.
10. Державний стандарт освіти. Словесність. Читання. Початкова школа. Київ: Освіта, 2001. 90 с.
11. Заїка О. Формування навички свідомого читання у молодших школярів як передумова успішного навчання в основній школі: *Українська література в загальноосвітній школі*. Київ, 2007. 60 с.
12. Заїка О. Читацька культура особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. Кам'янець-Подільський, 2007. 252 с.

13. Іванова Л. І. Ігрова діяльність молодших школярів як засіб формування літературних понять на уроці читання: Українська мова і література в школі. Київ: Ранок, 2003. №4. 178 с.
14. Іванова Л. І. Літературні ігри та розваги на уроках читання: Збірник літературних ігор. Рівне: ІМЦ, 1995. 238 с.
15. Іванова Л.І., Петух О. Літературознавча робота у 1-4 класах. Початкова освіта, Харків: Щедра садиба плюс, 2006. № 8. 80 с.
16. Іванова Л.І. Літературознавча пропедевтика в початковій школі. Київ: ЗНУ, 2006. 99 с.
17. Ісаєва О.О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів: *Посібник для вчителя*. Харків, 2000. 184 с.
18. Ісаєва О.О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти: *Всесвітня література в середніх навч. закл. України*, Київ: Ранок, 2011. № 1. 76 с.
19. Коба В.І. Розвиток навичок читання, уміння працювати з книгою як засіб розумового виховання учнів. *Початкове навчання та виховання*, Рівне: ІМЦ, 2005. № 29-30. С. 3-14.
20. Колганова Н. Е. Сущностные характеристики формирования основ читательской компетентности младших школьников. *Теория и практика образования в современном мире: материалы международной науч. конф.*, Реноме: СПб, 2012. С. 5–8
21. Кондратюк С. Методичне забезпечення емоційного сприймання художніх творів учнями основної школі. *Українська література в загальноосвітній школі*. Київ, 2007. 140 с.
22. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. Київ: ЦУЛ, 2010. 106 с.
23. Косенко Н. Особливості сприймання учнями художніх текстів. Київ: Дивослово, 2003. №10. 78 с.

24. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і технічний розвиток особистості, під ред. Л. М. Проколієнко: Радянська школа, 1989. 148 с.
25. Крипченко Н.Ф. Шляхи вдосконалення класного і позакласного читання. Київ: ЦУЛ, 1990. 130 с.
26. Куцевол О. Як залучити учня до книги. *Всесвітня література в навчальних закладах України, Запоріжжя*, ІМЦ. 2002. №2. С.10-11
27. Літературне читання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи: Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. Видавничий дім «Освіта», 2012. 121 с.
28. Логачевська С. Критичне мислення і диференціація на уроках читання. Початкова школа, Київ: Освіта. 2004. № 7. 76 с.
29. Лоїк О. Розвиток читацької культури *молодших школярів. Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи*, Івано-Франківськ, 2015. С.132-134.
30. Мартиненко В. Позакласне читання. Запоріжжя: ІМЦ, 2003. 89 с.
31. Мартиненко В. Робота з дитячою книжкою. Запоріжжя, ІМЦ, 2001. 57 с.
33. Мартиненко В.О. *Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. Збірник наукових праць: Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський, 2013. №13 С.145-151
34. Масник Н. Розкриття навчальних цілей на уроках читання. Київ: Освіта, 2010. 114 с.
35. Музика Л. А. Інтерес до читання: як його пробудити? Харків: ННЦ, 2007. 200 с.
36. Наукові основи методики літератури, за ред. Й.Волошиної. Харків: Просвіта, 2002. 344 с.
37. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.

38. Півнюк Н. Проблема дитячого читання в національному вимірі. Всесвіт. л-ра в серед. навч. закл. України, Київ : Освіта. 2008. № 7/8. С. 20-21
39. Пехота О.М. *Особистісно орієнтована освіта і технології: неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, корективи.* Запоріжжя, 2000. 322 с.
40. Підлужна Г. *Позакласне читання молодших школярів: реалії та перспективи.* Початкова школа. Київ, 2004. № 6. С.56-59.
41. Програма середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи: Початкова школа. Київ, 2002. 256 с.
42. Психологія: Підручник для педагогічних вузів за ред. Г.С.Костюка: Радянська школа, 1968. 571 с.
43. Рубинштейн С.Л. Человек и мир (отрывки из рукописи) в кн.: *Методологические и теоретические проблемы психологи,* 1969. с. 370.
44. Савченко О.Я. *Методика читання у початкових класах.* Київ: Освіта, 2007. 250 с.
45. Савченко О.Я. *Розвиток у молодших школярів здатності до самонавчання.* Школа першого ступеня: теорія і практика. Переяслав-Хмельницький. №7, 2003. С.15-21.
46. Сапун Г. *Уроки читання.* Тернопіль: ЦАУ, 2001. 180 с.
47. Светловская Н.Н. *Обучение детей чтению.* Москва,: Академия, 2001. 280 с.
48. Скрипченко Н.Ф. *Першооснови літературної освіти в початковій ланці школи.* Запоріжжя: ЗНУ, 1992. № 7. С. 125 с.
49. Суржик Т. *Підвищення інтересу учнів до уроків читання.* Київ: ЦУЛ, 2005. № 38. 115 с.
50. Сухомлинський В.О. *Серце віддаю дітям,* Харків: Акта, 2012. – 563 с.
51. Трофименко С. *Розвиток особистості молодших школярів на уроках позакласного читання.* Київ: Талком, 2006. №8. С.100

52. Утянська Т. Формування і розвиток читацької компетентності школярів, Харків: ІМЦ, 2007. № 12. 149 с.
53. Халін В. До проблеми художнього сприймання творів літератури. Львів: Магнолія, 2004. №5. 107 с.
54. Цимбалюк Л. Проблеми літературного розвитку молодших школярів. Рівне: Нова педагогічна думка, 2000. № 2. 241 с.
55. Чепелева Н.В. Технології читання. Київ: ЦУЛ, 2004. 95 с.
56. Шагінян М.С. Людина і час. Одеса: ОНУ, 1982. 137 с.
57. Шкловська О. *Методичні засади формування читацької компетенції: Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. Київ: Смолоскип, 2007. №5. С. 8-12
58. Явоненко М. Емоційно-чуттєві чинники розвитку літературно-творчих здібностей школярів. Київ Ін Юре, 2007. 167 с.
59. Явоненко М. Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів. Запоріжжя: ІМЦ, 2003. 202 с.
60. Яценко Т. О. Формувати компетентнісного читача. Київ: Талком, 2008. № 6. С. 25-28.

ДОДАТКИ

Додаток А

.Завдання, що сприяють емоційному сприйняттю дітьми поетичних та прозових творів

— Прочитайте вірш В. Конопельця «Якого кольору сніг?» (2 кл.). Чи можна сказати про зиму, що вона безбарвно біла? Згадайте, якого кольору буває сніг на сонці, у затінку, вранці, ввечері, під час морозу, у відлигу.

— Порівняйте, як описана краса осені у віршах С. Сухомлинського «Скільки барв кругом розлито...» та К. Перелісної «Золота осінь». Які нові думки, образи виникли у вас під час читання цих творів? (3 клас).

— Що тебе вразило в оповіданні В. Сухомлинського «Як Павлик списав у Ніни задачу»? (4 кл.).

— Які почуття викликав у вас вірш Т. Г. Шевченка «І досі сниться під горою...»? Користуйтеся таблицею почуттів.

Таблиця вираження почуттів після читання тексту

сум	незадоволення	ненависть
зневіра	страх	віра (в ...)
задоволення	тривога	радість
гнів	розчарування	зневага
спокуса	огида	любов (до ...)
захоплення	гордість	смуток
біль	співпереживання	лагідність
вдячність	сором	ніжність (до ...)
здивування	обурення	каяття
осуд	жорстокість	байдужість
рішучість	спокій	принципове
пригнічення	співчуття	ставлення (до...)
жаль	життєрадісність	
протест	повага	

Завдання, в основі яких — використання прийому емпатії

1. «Якби я був ...»

Учням пропонується закінчити речення, яке починається зі слів «Якби я був ...». Наприклад, «Якби я була ялинкою, то ...».

2. «Фантастичні гіпотези»

Ця гра виражена у формі запитання: «Що було б, якби ...?». Для постановки запитання беруться будь-які підмети і присудки. Їх поєднання дає гіпотезу, на основі якої можна працювати. Наприклад: «Що було б, якби до нас у клас для навчання директор привів Чебурашку?».

3. «Якби я потрапив у ...»

Учневі пропонується уявити, що він є одним із героїв твору. Наприклад:

а) Уяви, що ти хлопчик Веснянка з повісті-казки В. Нестайка «В Країні сонячних зайчиків». Якби ти потрапив до палацу Чарівних Казок, з ким із казкових героїв ти хотів би подружитися? (3 кл.).

б) Уяви, що ти хлопчик Миколка із оповідання Ю. Ярмиша «Паличка-рятівниця». Якби тобі потрапила до рук чарівна паличка, про що б ти її попросив?

4. «Перевтілення»

Дитині пропонується перевтілитися в інший образ і описати у 3-4-х реченнях: а) пиріжок від імені бабусі; онучки Оленки; собаки Жучки; б) яблуню від імені гусені, яка сидить на листочку; яблука, яке лежить під деревом; хлопчика, який хоче залізти на дерево. Усі учасники обговорюють недоліки, які були в описах, визначають який із них був найкращим.

5. «Я — білочка»

Вчитель пропонує дітям уявити себе певною тваринкою чи рослиною, тобто ввійти в образ і за допомогою тексту-опори скласти твір:

Я (яка?) білочка.

Мені подобається (що?)

Я не люблю

Світ навколо мене дуже

Мене оточують (які?) (хто?)

Вони (що роблять?)

Я дивлюся на (що?) і мені стає (як?)

Питання відіграють роль стимулів для творчого розповідання про себе
— білочку, дають поштовх для власного фантазування.

6. «Добре-погано»

Знайти щось хороше в негативних подіях. Наприклад:

Хлопчик за диктант отримав погану оцінку.

Раптом у небі загримів грім...».

Додаток В

Завдання для розвитку творчої уяви засобами слова

Ознайомлення з найпростішими прийомами розвитку творчої уяви

1. Біном фантазії

Для завдання береться два слова, між якими є певна змістова дистанція. Це вимушено активізує уяву, а в результаті виходить єдине фантастичне ціле. Слова потрібно використовувати по в їхньому звичайному значенні, а звільненими з мовного ряду, в якому вони звично фігурують. Наприклад, на етапі підготовки до сприймання казки М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку», дітям пропонується поєднати слова «лебідь» і «черевики», Ці слова можуть буди поєднані за допомогою прийменників: лебідь у черевичках, лебедеві черевички, лебідь біля черевичок. Кожне ці словосполучення може слугувати основою для вигадування конкретних ситуацій, з яких утворюється казка.

2. Довільне додавання префіксів

Це завдання є одним із способів словотворчості, що полягає у доформуванні слова за рахунок підключення фантазії. Наприклад, суперкіт, віце-черепаха, антивітер, мікроквітка, мікрохмара, максігніздо, замлис, трикорова.

3. Конструювання загадки

Цей завдання для стимулювання дитячої творчості у концентрованій, символічній формі відображає дитячий досвід пізнання дійсності. У ході такої роботи діти вчаться добирати прикметники-епітети, практично знайомляться з порівняннями.

4. Придумування історії з шостим словом

Дітям даються слова, на основі яких вони вигадують яку-небудь історію. Наприклад, п'ять слів, які підказують сюжет казки «Лисим ка та Журавель»: лисичка, журавлик, кашка, глечик, гості; з шостим словом, наприклад, крокодил.

5. Казка-навиворіт

Завдання «вивертання казки навиворіт» цінний не тільки для розвитку пародіювання. З його допомогою можна визначити вихідну точку для вільної розповіді, яка самостійно розгортається в будь-якому іншому напрямку. Наприклад, дівчина з казки «Кривенька качечка» — зла, нечемна. Не допомагає дідові з бабою, а шкодить, псує хатнє майно.

6. Створення вінегрету з казок

Суть цього завдання полягає в тому, що події з різних казок переплітаються й розгалужуються за новим сюжетом. Наприклад, Колобок у лісі зустрічає бременських музикантів і проситься з ними в дорогу.

7. Створення уявних образів за словесним описом

— Спробуйте уявити озеро таким, яким його побачила автор вірша «Спить озеро» Леся Українка (3 кл.).

— Як можна проілюструвати вірш Я. Щоголіва «Осінь»? Які фарби — теплі чи холодні ви використали б? (3 кл.).

— Чому вірш Лесі Українки «Вже сонечко в море сіда...» можна назвати «кольоровим»? (4 кл.).

— Впізнайте предмет за ознаками: добра, мила, лагідна, найрідніша. (Якщо діти не відгадують, що це за предмет, то вчитель називає, його функцію).

— Впізнайте предмет за діями: повзе, шипить, блищить, жалить.

8. Створення словесних описів образів

— Розгляньте сюжетний малюнок у підручнику. Пофантазуйте, які події могли б відбуватися, складіть невелике оповідання (1 кл.).

— Розкажіть, як описано Дніпро у вірші Т. Шевченка «Рече та стогне Дніпр широкий». Якщо ти бачив Дніпро, то опиши, яким він буває, яким ти його побачив уперше (4 кл.).

— Пофантазуйте, на що схожа літера, де живе, що їсть, з ким дружить, який у неї характер? (1 кл.).

Додаток Г

Завдання спрямовані на розуміння прочитаного, розвиток творчих здібностей

1. Кросворди

Наприклад, кросворд до уроку «Підсумок теми «Похвала книгам» (3 клас).

Завдання. Вписавши по горизонталі правильні відповіді, отримаєте прізвище людини, яка зробила багато для розвитку українського книгодрукування.

1. Як називається невеличка книжечка, яка заведена на усіх читач і і бібліотеки і в яку вписують дані про взяті книги? (Формуляр.)

2. Спеціально оброблена шкіра молодих тварин, яку колись ви користували для письма. (Пергамент.)

3. Майстерня, фабрика, де виготовляють книги. (Друкарня.)

4. Автор оповідання про сплячу Книгу. (Сухомлинський.)

5. Хто заснував першу бібліотеку в Київській Русі? (Мудрий.)

6. У якому вірші «Сонце перегортає сторінки й світло вливає в літери та слова»? («Соняшник».)

7. Який князь створив на Русі перші школи? (Великий.)

(Слово, яке вийшло у виділеному вертикальному стовпчику — Федоров.)

2. Складання назв віршів, прізвищ авторів, уривків твоє рив, прислів'їв із розсіпанки слів

Матеріал уроку. Т. Г. Шевченко «Село! І серце одпочине...», «І досі сниться: під горою...» (3 клас).

Із розсіпанки слів складіть назви творів Т. Г. Шевченка, які ви вже читали.

«з-під, вода, Тече, явора»;

«край, палає, Світає, неба»;

«калина, у лузі, Зацвіла, червона»;

«моя, Зоре, вечірняя»;

3. Літературний диктант

Тема уроку. Підсумок теми «Міфи народів світу» (4 клас).

Літературний диктант:

Водяний хаос. (Нун.)

Дивовижна квітка, у якій ховалося мале дитя. (Лотос.)

Богиня Ньюва виліпила першу людину з ... (глини.)

Правнук Слави й Гука, нащадок могутніх гукрів. (Мисливець.)

Бог Громовержець. (Перун.)

Митець, який зробив крила. (Дедал.)

4. «Слідство ведуть знавці»

Тема уроку. Підсумок теми «Міфи народів світу» (4 клас).

Діти, працюючи у групах чи командах, отримують «речові докази» (речі, які належать або якимось пов'язані з героями прочитаних міфів).

«Речові докази»: пір'я («Дедал та Ікар»), яйце («Створення світу»), глина («Створення людей»), стріла («Гнів Перуна»)

5. «Незвичайна математика»

Тема уроку. До джерел народної мудрості (4 клас)

Виконайте дії і прочитайте утворений результат

Зуб+і-убі+ага+дка=... (загадка)

Скарб-арб+оруд-д+мовк+а =... (скоромовка)

Усіх-іх+мі+шум-ум+ка=... (усмішка)

6. Літературні вікторини

Тема уроку. Підсумок теми «Казки народів Європи» (2 клас)

Кого першого зустрів осел, що йшов до Бремена? (Пса-гончака)

Хто шукав легкого хліба? (Вовк)

Хто у діда викинув із саней усю рибу? (Лисичка)

Чим годував виноградар змію? (Молоком)

Хто майстер вити гнізда? (Сорока)